DISCUSIÓN

Xosé Ramón Pousa

Universidade de Santiago de Compostela

Coñezo a Tapio Varis dende que hai agora 15 anos participou naquel Congreso de Comunicación na Periferia Atlántica. Un debate internacional organizado pola Facultade de Ciencias da Comunicación. Fraguamos unha grande amizade cando, ao ano seguinte, se incorporou como profesor visitante na nosa universidade. Naquel tempo, no que a rede apenas agromaba, Tapio Varis era un apóstolo da internet que soubo transmitir-lles a moitos alumnos e profesores a importancia dun fenómeno incipiente que ía moito máis aló do desenvolvemento dunha tecnoloxía máis. Quince anos despois, a internet transformounos a todos e botou por terra boa parte dos paradigmas da sociedade moderna, incluídos os da comunicación.

Dun xeito exponencial, a internet acelerou o proceso da globalización económica na que comezamos a entrar tras a Segunda Guerra Mundial e deulle unha nova dimensión a un fenómeno que aínda non asumimos totalmente. No terreo do ensino e, mesmo, do xornalismo, seguimos ancorados en hábitos e costumes máis propios do século XIX que do tempo en que vivimos.

A globalización estoupounos na cara e, penso que máis que pechar, abriu novas perspectivas ás culturas minorizadas que, como a galega, subsisten agonicamente dende que, da man do romantismo decimonónico, recuperaron a súa razón de ser. En certa medida, para que sirva de consolo, a globalización é hoxe tan ameazante para as pequenas-grandes culturas idiomáticas, hexemónicas e dominantes no seu ámbito de actuación, como o francés, o portugués ou o español, como para culturas máis locais, como a galega. Nun escenario mundial onde, en douscentos anos, proliferará esa mestura de inglés e chinés que apuntaba Tapio.

Nesta curta perspectiva de menos de vinte anos, comprobamos algo que dixo o noso conferenciante: que os idiomas menores medran nas redes sociais, a pesar das dificultades que atopan nos medios tradicionais do seu contorno, chámese prensa, radio ou televisión. Neste sentido, todos percibimos que é proporcio-

nalmente maior a presenza do galego en medios electrónicos, sobre todo nas redes sociais, que nos medios tradicionais. Coincido co que dixo Tapio Varis, que neste escenario de plurilingüismo e diversidade cultural os seres humanos tenden a preservar o que cren valioso e, sobre todo, botan man daquilo que os dota dunha identidade que os defina como membros dunha comunidade. O local, e esta é a nosa fortaleza, crece no global. En termos comparativos, podemos observar como o local é xa un dos rumbos de especialización temática e xornalística de máis éxito nas redes.

A cultura é algo máis que un idioma, sobre todo porque a cultura implica a construción dun imaxinario colectivo que sabe dar resposta aos problemas materiais e espirituais dun pobo. E esta é unha realidade dinámica e cambiante que fai que as culturas teñan data de caducidade. Un proceso caracterizado máis pola fusión, polo solapamento, que pola simple desaparición, como podemos ver no caso latino, que posibilitou o nacemento do galego. Certo que son procesos moi lentos e de fonda raíz económica, case que sempre motivados polo imperialismo, que fai materialmente pobres a pobos que son espiritualmente ricos.

Coincido con Tapio en que comunicación e arte están moi próximas, son a mesma cousa. Igual que acontece con comunicación e cultura. De forma que a cultura foi sempre un espazo de comunicación, algo que habitualmente coincide cos límites xeográficos e políticos dun pobo. Para min está claro que a globalización, grazas a ese efecto que Mac Luhan viu nos medios electrónicos, a súa capacidade de prolongar os sentidos do ser humano, iso que Tapio Varis acaba de nomear *medios-sentidos* que fan que as persoas poidan cruzar as fronteiras do tempo e do espazo. A globalización —dicía— vai modificar substancialmente —está facéndoo xa— os parámetros culturais en que nos movemos, nun proceso que vai levar xeracións e que nin vai ser nin mellor nin peor que os vividos pola humanidade ao longo de milleiros de anos.

E, neste proceso, cheo de dificultades, se non se torcen as cousas, o mundo vai ser cada vez máis intercultural. E, probablemente, a interculturalidade vai ser a nota dominante desa nova cultura de fusión que construiremos entre todos. Vemos como as tecnoloxías crean medios globais, pero sen demasiado éxito. Tapio Varis constataba o fracaso da Unión Europea, que nin sequera conseguiu crear un medio paneuropeo. E, neste sentido, vemos como algúns procesos, ás veces cheos de artificialidade, só funcionan nos laboratorios da política teórica.

É curioso e paradoxal, cando menos a nivel do Estado español, ver como o proceso de integración europea, iniciado na década dos oitenta, corre parello ao proceso de descentralización do mesmo Estado e que supuxo o reforzo das identidades nacionais e locais.

Neste proceso da globalidade, coido que aínda hai lugar por moito tempo para as culturas nacionais, que no caso de España nada teñen que ver coa cultura do Estado. Para min está claro que as novas tecnoloxías favorecen o neotribalismo. O nacemento de novas sociedades civís coas que as persoas poidan identificarse e, dentro deste movemento, as culturas minoritarias, expulsadas do sistema de comunicación comercial imperante ata o momento, favorécense tamén deste espírito e atopan un lugar na sociedade global.

Construír un bo lugar onde vivir, un mundo onde teñamos cabida tal como somos no esencial, aínda que dispostos a mudar nas formas, sería algo fácil de asumir polos que somos membros de culturas minorizadas que xa sentiamos o abafado da morte anunciada moito antes da globalización. Varis cita a Else Boulding cando di que ningunha sociedade é capaz de impor unha orde universal que resulte aceptable para todas as demais sociedades, e, para min, ese é o punto que nos salva.

Sobre todo porque vemos como as novas tecnoloxías están a crear outra forma de participación, moi lonxe da que tradicionalmente ditaron os medios de comunicación imperantes e que están influíndo na transformación do seu papel social. A crise que actualmente atravesamos o sistema de medios de comunicación, tanto impresos como audiovisuais, tanto públicos como privados, ten moito que ver cos cambios que se están a producir no consumo da información por parte dos receptores, que rompen a función mediadora do sistema e néganse a asumir o papel pasivo que historicamente lles tiñan asignado. Como estudioso da comunicación, para min é moi importante que os medios asuman o reto que lles impoñen as novas tecnoloxías e sexan capaces de atopar o seu papel mediador para cumprir a súa función social, no camiño de orientar, de organizar e socializar as persoas.

Neste sentido, quedo cunha expresión formulada por Tapio Varis: a da necesaria *alfabetización* no eido do consumo dos medios de comunicación, que, no sector audiovisual (tan importante para a transmisión dos valores culturais), comporta crear maior conciencia sobre o noso patrimonio cinematográfico e

audiovisual e que aumente o interese polos filmes europeos así como fomentar a adquisición de producións en medios audiovisuais e competencias creativas. A Unión Europa funcionou relativamente ben no aspecto material, a pesar de que a crise que vivimos pon en cuestión moitos dos seus postulados, pero Europa foi un fracaso no desenvolvemento da súa política cultural e, mesmo, na construción do seu espazo para a comunicación.

Así como Europa foi fundamental na creación da chamada cultura occidental, dominante nos últimos cincocentos anos —unha cultura chea de connotacións negativas, pero tamén de aspectos moi positivos para o ser humano—, no momento actual, no terreo da comunicación, son cada vez máis palpables as críticas apuntadas por Richeri, hai vinte anos, de que non hai mercado paneuropeo dos medios, nin sequera do cine, pero tampouco da televisión nin da prensa. Europa, verdadeiro paradigma de diversidade cultural e lingüística sobre unha identidade común, non acerta na creación dunha industria cultural propia.

Coincido con Tapio Varis nas catro esferas clave que apunta para un europeo do tempo da globalidade: a cidade, a nación-rexión, o estatal e o europeo. Catro esferas clave que non están resoltas totalmente. Nos dous últimos elos, o estatal e o europeo, é obvio que a barreira idiomática resulta ser máis persistente que as barreiras fronteirizas. Coñecía a través dos textos de Tapio Varis a experiencia lapoa que el acaba de narrar —unha cultura sometida a grandes dificultades, sobre todo polo espallamento dunha poboación que vive en condicións extremas e a cabalo de catro grandes estados— e sempre me interesou o papel que aínda desempeña a radio, un medio que está moi por riba dos demais en adaptación aos novos tempos e que está a cumprir un papel exemplar nas sociedades subdesenvolvidas, grazas á radio comunitaria, tan vixente en América Latina ou África.

Non é casual que a experiencia lapoa levase á creación dunha Escola de Medios de Comunicación Social, e, neste sentido, dende un centro como o que temos na Universidade de Santiago, nacido para resolver cuestións moi semellantes, temos que valorar a importancia que ten, non só de cara á formación de xornalistas, senón no campo da investigación para a Comunicación, para dende o centro do problema dar respostas adecuadas para os tempos que corren.

Nun mundo intercultural, a comunicación necesariamente serve para mediar entre comportamentos culturais diferentes. Coincido plenamente con Tapio Varis en que para unha sociedade da información global hai que prestarlles máis

atención á diversidade cultural e á coexistencia de civilizacións e culturas. Pero, sobre todo, coido que, para desenvolvernos no propio idioma, é preciso repensar todo o sistema educativo, dende o ensino primario ata o superior, e comprender os seus vencellos coa multiformación, a multimodalidade e a multimedialidade. Só deste xeito poderemos axudar non só a dar solucións profesionais para o novo papel dos medios, senón para contribuír á alfabetización para os novos tempos.